

GÜNCEL SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATI VE DERS KİTABINDA AİLEYE BAKIŞ

Necip Fazıl ARAS¹

Meryem HAYIR-KANAT²

¹Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-6929-628X

²Doçent Doktor, Yıldız Teknik Üniversitesi, mhayir@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3190-3144

Aras, Necip Fazıl ve Meryem Hayır-Kanat. "Güncel Sosyal Bilgiler Müfredatı ve Ders Kitabında Aileye Bakış", ulakbilge, 49 (2020 Haziran): s. 659-675. doi: 10.7816/ulakbilge-08-49-03

ÖZ

Sosyal Bilgiler dersi, toplumun ihtiyacı olan ideal vatandaşları yetiştirmek amacıyla okullarda ortak bir kültür oluşturmayı hedefler. Vatandaşları bilinçlendirme, yetkin kılma, kaynaştırma hedefleri doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının içeriği de bu açıdan önemlidir. Ders kitaplarının içeriği, öğretim programlarına göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, (2019) tarafından 2018 öğretim programına göre hazırlanan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı aileyi ele alma bakımından incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle doküman analizine tabi tutulan kitap ana metinler, görseller ve okuma parçaları özelinde incelenmiştir. 2019 basım 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında vatandaşlık bilgileri, güncel meseleler, iletişim, medya ve ekonomi gibi sosyal bilgiler mantığıyla daha uyumlu konuların ağırlıkta olduğu ve aileye bilinen anlamıyla daha çok yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bakımdan 2019 basım 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının sosyal bilgiler dersinin ideal vatandaş yetiştirme ilkeleriyle örtüştüğü söylenilebilir. Öğretim programı, eğitim politikaları ve ailenin algılanma şeklinin ders kitabına olumlu yansıdığı görülmektedir. Diğer taraftan, olumlu yanlarına rağmen aile konusu ders kitabında doğal afetler, nüfus gibi konuların aktarımında yeterli olarak yer almamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Eğitim Programı, Sosyal Bilgiler, 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Aile

Makale Bilgisi

Geliş: 12 Mart 2020

Düzeltilme: 13 Nisan 2020

Kabul: 17 Nisan 2020

Giriş

Bir ülkeyi oluşturabilmek ortak bir tarih, ortak bir coğrafya, ortak değerler, ortak geçmiş ve gelecek hedeflerini gerekli kılar. Aksi halde insanları ortak ülkelerde buluşturmak ve geleceği inşa etmek mümkün olmayabilir. Coğrafi keşifler sonrası başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinden göçler alan Amerika kıtalarında bulunan yerli nüfus büyük oranda salgın hastalıklar, savaşlar ve katliamlar nedeni ile azalmıştır. Yeni gelen insan gruplarını bir potada eritecek, bir arada tutacak ortak değerlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere toplumsal yaşamın içerisinde insanların ihtiyaç duyabilecekleri temel bilgileri toplumun genç bireylerine aktarmak ve ortak değerler oluşturmak amacı ile sosyal bilgiler dersi tasarlanmıştır.

1783 Amerikan devrimi ile vücut bulan ABD çoğu eğitimsiz ve fakir insan topluluklarına sahipti. Eğitimde okulların etkinliği son derece zayıftı. Aile, kilise ve iş eğitimi için olan okullardan daha etkin rôle sahipti (Barr, Barth ve Shermis 1977). Yeni kurulan devlet vatandaşlarının ulusal bir kimliğe kavuşabilmeleri için; uyum, hayatta kalma, sorumluluklar ve değerler konusunda eğitilmeleri gerektiğine inanıyordu. Böylece yeni kurulan cumhuriyet için uygun vatandaşlar yetiştirilerek uygun bir temel kurulacaktı (Smith, at al., 1995). Yeni oluşturulan devletin ulus haline gelebilmesi ve hayatta kalabilmesi için eğitim sistemi aracılığı ile öğrencilerde vatanseverlik ve milliyetçilik duygularını aktarmanın önemi dönemin önderleri tarafından görüldü. Böylece Benjamin Franklin ve diğer etkili vatandaşların ulus oluşturma amaçlarına hizmet etmek için sosyal bilgilerin tohumları ekildi. "Ahlaki eğitim, vatandaşlık eğitimi, yargı ve hayal gücünü" teşvik edecek eğitimi teşvik ettiler (Hooper ve Smith 1993: 14). İlk oluşturulan sosyal bilgiler müfredatlarında tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimlerine ağırlıklı olarak yer verildiği bilinmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında hangi konuların ne şekilde öğrencilere aktarıldığını tespit etme açısından ders kitapları en iyi kaynaklar arasındadır (Hooper ve Smith 1993; Smith ve Vining 1990). Barr, Barth ve Shermis'e (1977) göre ABD'de sosyal bilgiler ders kitaplarında 1880'lerden önce değer aktarımları "tarihsel mitler, ahlaki benzetiler ve hatta dini hikayeler yoluyla yapılmıştır. 1905 tarihinde ABD'de ilk defa sosyal bilimlerin farklı disiplinlerini içeren müfredat programı Thomas Jesse Jones (Jones 1906) tarafından oluşturuldu. Wesley (1937), ekonomi, sosyoloji ve yurttaşlığa 1905 gibi erken bir tarihte "sosyal bilgiler" adını verdiklerini yazmıştır. Muhtemelen bununla "Sosyal Bilgiler" olarak etiketlenen ve vatandaşlık eğitimi için tasarlanmış en eski müfredata atıfta bulunuyordu. Hertzberg (1981) 1880-1980 tarihleri arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yaşanan reformları ele aldığı çalışmasında I. ve II. Dünya savaşı gibi büyük gelişmelerin vatandaşlık eğitimi üzerinde değişimlerin olmasına yol açtığını ortaya koymuştur.

Aile çocuk eğitiminde antik dönemlerde ailenin işlevi günümüze oranla çok büyüktü. Zaman içerisinde toplumların ilerlemesine bağlı olarak eğitimde ailelerin insiyatifine bırakılmayıp siyasal erk tarafından idarenin hedeflerine yönelik insan yetiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Her ne kadar sosyal bilgiler dersinin doğduğu coğrafya ABD olsada vatandaş yetiştirme Antik Yunanda vardı. Türkiye'de Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni devlet yapısına uygun cumhuriyet değerlerini benimsemiş, Kemalist ideolojiye uygun vatandaş yetiştirme politikaları uygulanmıştır (Şimşek, Küçük ve Topkaya 2012: 2815). Türkiye'de hazırlanacak olan eğitim programlarında Atatürk ilke ve inkılaplarına yer verilmesi 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, ikinci ve onuncu maddesi gereğince yasal zorunluluktur (Çoban ve Akşit 2018: 483). Eğitim programları 1934 yılından 1968 yılına kadar resmi ideolojinin gereği Atatürk İlke ve İnkılapları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Atatürk milliyetçiliğine dayalı olarak öğrencilerin yetiştirilmesi esas alınmış (Güneş, 2019: 20), ve ders programlarının içerikleri bu doğrultuda hazırlanmıştır. Fakat zaman içerisindeki politika değişimleri ve gelişmeler ders programlarının muhtevasında etkiledi. 1968'de hazırlanan ve 1969 yılında hayata geçirilen ilköğretim programındaki dikkat çekici unsurların başında ilköğretim seviyesinin amaçları kısmına *özel teşebbüsün girmiş* olmasıdır. Bunun yanı sıra programda önceki yıllarda hazırlanan eğitim programlarından farklı olarak *bilgi değil beceri* ön plana çıkarılmıştı (Doğan Çeken, 2006: 51). Osmanlı'dan itibaren farklı dersler kapsamında -vatandaşlık eğitimi verilmiştir. Türkiye'de 1968 programı ile sosyal bilgiler eğitimi ders olarak eğitim müfredatına ilk defa 1968 yılında girmiştir (Mızrak, 2010 aktaran; İbrahimoglu, 2018: 460). Böylece ideal vatandaş yetiştirme sosyal bilimlerin bütüncül yapısı içerisinde verilmeye başlanmıştır. 1984-1998 yılları arasında ortaokul düzeyinde kaldırılmış olan ders 1998 den sonra tekrar müfredata girerek okutulmaya başlanmıştır. Temel eğitiminin 1997 yılında kesintisiz ve zorunlu 8 yıl olması kararı eğitim programlarının da güncellenmesine neden olmuştur (Mızrak, 2010: 106). 1998 yılında Sosyal Bilgiler 1984-1998 döneminde ayrı olarak okutulan Milli Tarih, Milli Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi derslerinin bir araya getirilmesi ile yeniden eğitim programına girdi ve yeni Bir Sosyal Bilgiler Müfredatı hazırlandı. 1968 ve 1998 müfredatlarında sosyal bilgiler dersi daha ziyade tarih ve

coğrafya konularını içermekteydi.

2005-2006 öğretim yılında uygulanmaya başlayan eğitim programı Sosyal Bilgiler ders müfredatının da değişmesini sağlamıştır. Uygulanmaya başlayan eğitim programının en dikkat çekici özelliği *davranışçı eğitim anlayışının yerine yapısalcı eğitim anlayışının getirilmesi* olmuştur. Sosyal Bilgiler dersi bünyesinde, hedef davranış kavramının yerine, kazanım kavramının kullanılması, disiplinler arası yaklaşım, kavram, beceri ve değer konularının ayrı olarak işlenmesi gibi değişiklikler olmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı 2017 yılında yeni taslak öğretim programı hazırlamış ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu programda görülen eksiklikler giderilerek 2018 yılında nihai program yürürlüğe girmiştir. Yeni oluşturulan program 2005 programından farklılıklar göstermektedir. Bunlar arasında en dikkat çekici olan 2018 programında yapısalcılık gibi herhangi bir yaklaşımdan bahsedilmemesi, kazanımlarla ilgili örneklerin yer almaması, Atatürkçülük konularından daha az bahsedilmesi, bazı yeni kavramların eklenmesi ve önceki programda kullanılan kavramların çıkarılması söylenilebilir (Tonga, 2019: 86; Çoban ve Akşit 2018). 2005 ve 2018 müfredatı tarih, coğrafya, sosyoloji, vatandaşlık, ekonomi, hukuk, antropoloji vb. sosyal bilimlerin bütün alanlarını farklı öğrenim alanları içerisinde harmanlanarak vermiştir. Müfredat programları doğrultusunda hazırlanan ders kitapları içerisinde öğrenim alanları bu nedenle tek bir sosyal bilimi ifade etmez. Aile konusu daha çok sosyolojinin konusu olmakla birlikte, sosyal bilimlerin tüm alanları ile ilişkili olarak ders kitaplarında yer almaktadır.

Sosyal Bilgiler ders kitapları bağlamında aile

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında aile konusu daha çok tarih konularının aktarımında saltanat ve taht mücadeleleri yada eski türk devletlerinde yönetimde kadının rolünü aktarmak kapsamında yer almıştır. Oysa aile toplumun temel yapı taşı olarak vatandaş hak ve sorumluluklarının aktarılmasında en etkili araç olarak sosyal bilgiler eğitiminde yer alabilirdi. 1968 yılından günümüze kadar kaleme alınan pek çok Sosyal Bilgiler Ders kitabı bulunmaktadır. Bunların tamamını analiz eden bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Çok büyük emek ve zaman isteyen böyle bir çalışma aile konusu dahil bütün alanlarda yapılabilir ve böylece devlete uygun vatandaş yetiştirme politikalarının aynası olarak sayılabilecek sosyal bilgiler eğitiminin etkinliği sorgulana bilir. Gelişmiş toplumlar yirmi yıl sonra sahip olmak istedikleri vatandaş profiline ulaşmak için eğitimi ve özellikle sosyal bilgiler eğitimi kullanmaktadırlar. Aile ile ilişkilendirilen konular bu bağlamda öğrencilere daha kolay aktarılabilir. Öğrencilerin okul başarılarında ailelerin rolünü ortaya koyan çalışmalar göstermektedir ki aile olmadan başarılı bireyler yetiştirmek kolay değildir (Çelenk, 2003; Tezcan, 1985; Keçeli ve Kaysılı, 2008; Akkaya, 2007, Tay ve Yıldırım, 2009, Yapıcı, 2010; Ersoy ve Şahin, 2012, Akman ve Bastık, 2016).

Aile konusu sosyal bilgiler kitaplarında giderek daha çok tarih konuları kapsamından çıkıp güncel meselelerin aktarımında yer almaktadır. Akman ve Bastık (2016) 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulmakta olan sosyal bilgiler kitapları üzerine yapmış oldukları araştırmada aile konusunu sosyal bilgilerin itilaflı konuları arasında ele alıp incelemişlerdir. Akman'a göre "Kitaplarda aile konusu ele alınmış ancak kitapların aşırı yoğunluğundan ve öğretmenlerin tartışmalı konular hakkındaki bilgi ve öğretim tekniklerinin iyileştirilmesi ihtiyacından dolayı istenilen şekilde bu konunun ele alınamadığı düşünülmektedir." (Akman ve Bastık, 2016: 260). Aile konusu üzerinden toplumda yer alan farklılık ve benzerlikler yapılandırmacı yaklaşım ve uygun teknikler ile öğrenciler aktarılabilir.

Araştırmanın problemi

Güncel 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında aile konusu nasıl yer almıştır?

Alt problemler

Toplumun en önemli yapı taşı olan aile teması etkin ve sorumluluk sahibi vatandaş yetiştirme hedefi olan sosyal bilgiler 7. Sınıf ders kitabında hangi konu bağlamında yer bulmuştur?

Güncel politikaların ailenin ders kitaplarında yer alması üzerine yansımaları var mıdır?

Aile kavramı üzerinde ders kitaplarında ülkenin ihtiyacı olan etkin vatandaş yetiştirmeye yönelik mesajlar var mıdır?

Kitapta aile konusuna hangi konular bağlamında ne şekilde yer verilmiştir?

Aile konusu sosyal bilgiler eğitimi için neden önemlidir?

Yöntem

Bu bölümünde, araştırmanın amacına ulaşmak için izlenen yönetime ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın modeli, evren ve örnekleme belirtilmiş, veri toplama araçları ve verilerin analiz süreçleri

açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Deseni

Bu araştırmanın bulgularına doküman analizi yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Bu yöntemde dokümanlar kalıpları, temaları, önyargıları, ve anlamları tespit etmek amacı ile dikkatlice ve sistematik olarak incelenir ve yorumlanır (Berg ve Lune 2015: 380). Doküman analizi fenomenolojik yaklaşım ile yapılmıştır. Moustakas (1994) e göre fenomenolojik yaklaşımda analiz aşamaları- önemli ifadeleri belirlemek, anlam birimleri oluşturmak, temaları gruplandırmak, dokusal yapısal betimlemeler ileri sürmek ve deneyimin temel ve değişmez yapısının ayrıntılı betimlemesini içeren dokusal ve yapısal betimlemenin karma bir tasviri ile bitirmek- raporu organize etmek için açıkça ifade edilmiş bir işlem ortaya koymaktır (Creswell 2016: 226). Yazılı dokümanlar, fotoğraflar, videolar, ses kayıtları içerik analizine tabi tutularak kodlamalar yapılır ve yapılan kodlamalardan temalar oluşturularak araştırma sorunlarına yönelik sonuçlara ulaşılır. İçerik analizi doğası gereği ne nicel nede niteldir. Doğası gereği duruma göre her ikisinde olabilir (Berg ve Lune 2015: 381). Bu çalışmamızda 2018 müfredat programına göre yazılan Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, (2019)'ün 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı üzerinden nicel yöntem ile doküman analizi yapılmıştır. Kitap baştan sona okunmuş, üzerine kodlamalar yapılmıştır. Daha sonra toplanan verilerin analizi içerik çözümlemesi yöntemiyle yapılmıştır.

İçerik çözümlemesi, kayıtlı metinlerin incelenmesine yönelik bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem metnin taşıdığı, kapsadığı ve ilettiği enformasyona odaklanmaktadır (Neuendorf, 2017). İçerik çözümlemesi yönteminde temel amaç inceleme sonrası elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır. İçerik çözümlemesinde toplanan veriler betimsel analiz yönteminden daha derin bir işleme tabi tutularak betimsel analiz yönteminde fark edilmeyen temalar ve kavramlar içerik çözümlemesi sonucunda keşfedilebilir. İçerik çözümlemesi yönteminde temel işlem birbirine benzeyen verileri belirli temalar içerisinde toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyip yorumlamaktır (Yıldırım, Şimşek, 2011, 227).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örnekleme 2018 müfredat programına göre yazılan Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, (2019)'ün 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan aile ile ilgili konulardır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma piyasada yer alan ve Talim Terbiye Kurulu Tarafından ders kitabı olarak okutulması onaylanan 3 ders kitabından sadece MEB tarafından basılan Gültekin ve diğ. 2019 ile sınırlıdır.

Veri Analizi

Bu çalışmada verilerin analizi aşamasında kitap üzerinden okumalar yapılarak aileye ait kelime, görsel ve içerikler tespit edilmiş, kitap üzerinde kodlamalar yapılmıştır. Daha sonra kodlara ait temalar tespit edilmiştir. Üçüncü aşamada temalar içerik ve anlamlarına göre göre gruplanarak ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler tablo haline getirilerek verilerin kıyaslanmasına olanak sağlanmıştır. İncelemede ana metinler, okuma parçaları ve görseller üzerinden de aileye kelime ve anlam olarak değinme durumuna göre tespitler yapılarak nicel sonuçlara ulaşılmıştır. Sonrasında veriler metin haline dönüştürülmüş ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında 2018 Ders Müfredatına göre hazırlanan Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün (2019)'ün okullarımızda okutulmakta olan güncel 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda aile kavramı ve konusuna ilişkin bulgular yer almaktadır. Aile kavramı ve konusuna ilişkin kısımlar tema kodları oluşturularak gruplandırılmış ve tema kodlarına ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda Ailenin İşlenişi

Gültekin ve diğ. (2019) tarafından kaleme alınan ve ders kitabı olarak okutulması onaylanan 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı toplam 254 sayfadan oluşmaktadır. Kitap içerisinde kelime olarak aile, görsellerde içerik olarak aile ve metinlerde anlam olarak aile konusu irdelenmiştir. Genel olarak aileye değinilen 55 kısım tespit edilmiştir. Aile kelime olarak 32 kez kullanılmış ve görsellerde aileye değinilen 12 resim/fotoğraf bulunmuştur. Görsel açıklamalarında aile kelimesinin hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir. Toplam 242 görselin kullanıldığı kitapta 10 harita, 9 grafik ve 223 resim/fotoğraf bulunmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda Öğrenme Alanlarına Göre Aile İle İlgili Temalar

Ana Temalar	Alt Temalar		
Aile ve Yönetim İlişkileri	Saltanat	Demokrasi	Devlet
Aile ve Politikalar	İskân Politikası	Mahremiyet	Nüfus Planlaması
Aile ve Kültür	Türk Kültürü	Medeniyet	Evlilik
Aile ve Kadının Konumu	Devlet Yönetiminde Kadının Sosyal Hayatta Kadının Rolü	Etkisi	-
Aile ve Ekonomi	Sosyal Yardım	Girişimcilik	Meslek Seçimi
Aile ve İletişim	İletişim	-	-
Aile ve Medya	Medya	-	-
Aile ve Göç	Göç	-	-
Aile ve Doğal Afet	Doğal Afet	-	-
Aile ve Aile Tipleri	Aile Tipleri	-	-
Aile ve Tarihi Şahsiyetler	Tarihi Şahsiyetler	-	-

Kaynak: Gültekin ve diğ., 2019

Aile ve Yönetim İlişkileri**Aile ve Saltanat**

Saltanat konusu sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde çok sıkça işlenen konular arasındadır. Osmanlı Devleti'nde saltanat usulü veya sistemiyle devlet yönetimi aile üyeleri arasında paylaştırılmış ve devlet soy esasına bağlı şekilde idare edilmiştir (Ulutaş, 2007). Aşağıdaki anlatımlar bu minvalde kitap içerisinde yer bulmuştur.

"13. yüzyılın sonlarında Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey'in kurduğu küçük bir beylik dünya tarihinin gördüğü en güçlü devletlerden biri haline geldi" (Gültekin ve diğ., 2019:42).

"Osman Gazi 1257 veya 1258'de Söğüt'te doğdu. Babası Ertuğrul Gazi 1281'de öldüğünde üç oğlu hayattaydı. Gündüz, Saru Yatı (Savcı) ve Osman Bey. Osman Gazi yaşça kardeşlerin en küçüğü idi. Ancak atılganlığı ve lider karakteriyle ön plana çıktığı için Ertuğrul Gazi'nin sağlığında babasının vekilliğini yapmaya başlamıştı. Osman Bey, bu yüzden 1281'de kardeşlerinin itirazı olmadan aşiretin başına geçti" (Gültekin ve diğ., 2019: 44).

"8 yıllık kısa saltanat süresinde Osmanlı topraklarını yaklaşık 3 kat büyütmeyi başarmış ve oğlu Kanuni'ye zengin bir devlet bırakmıştır" (Gültekin ve diğ., 2019: 58).

Aile ve Demokrasi

Sosyal bilgiler dersinin hedeflerinden birisi de ideal vatandaş yetiştirmektir. İdeal vatandaşın en önemli özelliği demokrasiyi özümsemesidir. Demokrasi anlayışı kişilere hak ve sorumluluklar vermektedir. Hak ve sorumluluklar ilk olarak aile içinde öğrenilmekte ve sosyal hayata yansımaktadır. Ailenin demokrasi anlayışı seviyesi yaşanan sosyal hayatın demokrasi anlayışı seviyesiyle örtüşmektedir. Ailelerde demokrasi temelli eğitim verilmelidir (Özpolat, 2010). Kitap içerisinde yer alan metinlerde kişilere sosyal hayatta tanınan seçme ve seçilme hakkının aile içindeki kararların birlikte verilmesiyle mukayese edildiği durumundan ve sorumluluklardan bahsedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kitap içerisinde demokrasiye yönelik ifadeler sosyal bilgilerin ülkenin

ihtiyacı olan vatandaş tipini yetiştirmeye hizmet ettiği belirtilebilir.

“**Ailemizde** kararlar hep birlikte alınır” (Gültekin ve diğ., 2019: 211).

“Biz **aile** içinde kararları hep birlikte alıyoruz. **Ailemizde** her birimizin hakları ve sorumlulukları var. Böylece demokrasimizin bize sağladığı seçme hakkını kullanmış, etkin birer vatandaş olarak **ailemle** evimize dönmüştük” (Gültekin ve diğ., 2019: 211).

Aile ve Devlet

Aile ve devlet ilişkisi kitabın farklı noktalarında anlatılmıştır. Anlatımların daha akılda kalıcı olması bakımından görsel de kullanılmıştır. Kitap içerisinde yer alan görselde eski Türklerde kurultay toplantısı ifade edilmiştir (Görsel 1). Kurultayı yöneten ailenin olduğu anlaşılmaktadır. Aile ve devlet ilişkisi aktarılırken aynı zamanda geçmiş değerler ile bağlantı kurulmak da istenmiştir. Böylelikle toplumdaki bireylerin tarihiyle aidiyet kurması ve kaynaşması hedeflenmiştir.

Görsel 1. Eski Türklerde Kurultay Toplantısı.
Kaynak. Gültekin ve diğ., 2019: 199

Aile ve Politikalar

Aile ve İskân Politikası

İskân politikası konusu pek çok sosyal bilgiler kitabı içerisinde yer bulmuştur (Akşit ve Asal, 1973; MEB Komisyon, 2015). Bu kitap içerisinde de iskân politikasına yönelik ifadeler mevcuttur. Osmanlı Devleti’nin fethettiği yerleri devamlı, istikrarlı ve Müslüman kılmak adına uygulamış olduğu iskân politikası ailelerin doğrudan etkilendiği bir meseledir. Aileler, iskân politikasıyla birlikte farklı yerlere yerleştirilmiş ve yeni bir yaşam kurmuştur. Aynı zamanda politikalar, ailelerin sosyolojik açıdan değişimini de beraberinde getirmiştir. Coğrafya veya çevre değişimi kültürlerin etkileşimine yol açmıştır. Kitapta yer alan aşağıdaki cümleler iskân politikasının aileleri birçok açıdan etkilediğinden söz etmektedir.

“Süleyman Paşa Rumeli’deki kaleleri fethedince Orhan Bey’e “Rumeli şehir ve kalelerindeki Hristiyan **aileleri** Karesi vilayetine geçirip onların yerine de Anadolu’nun güneyinden konargöçer Türkmenleri, gönüllü gazileri, gaza eden dervişleri ve kendi arzusuyla gelip yerleşmek isteyen köylüleri gönderip iskân eylemek gerek.” demiştir. Orhan Bey de bu özellikteki **aileleri** Rumeli’ye göndererek iskân ettirmiştir” (Gültekin ve diğ., 2019: 45).

“Balkanlarda yaşayan gayrimüslim bir ailenin çocuğu idim. Köyümüze gelen askerler tarafından **ailenim** rızasıyla köyden alınarak Anadolu’da bir Türk **ailenin** yanına yerleştirildim” (Gültekin ve diğ., 2019:47).

Aile ve Mahremiyet

Nüfus artışı, insanlar arası etkileşimin artmasını da beraberinde getirmiştir. Kamusal yaşam içinde bir arada

yaşayan insanlar mahrem yaşamlarını aile içerisinde devam ettirmektedir. Ailelerin mahrem yaşamlarının korunması ve saygı gösterilmesi gerekmektedir. Ailelerin mahrem yaşamını koruma isteği devlet politikaları sonucu ortaya çıkan yasalarla güvence altına alınmıştır (Gündoğdu, 2017). Sosyal bilgiler dersinin bireyler ve aileler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Sosyal bilgiler ders içeriğinde vatandaşlık bilgileri mevcuttur. Vatandaşlık bilgileri arasında ailenin mahremiyeti konusu da geçmektedir. Kitap içerisinde geçen aşağıdaki cümle ailenin mahrem yaşamının korunmasına yönelik duyarlılık oluşturmaktadır.

"Herkes özel hayatına ve **aile** hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir"
(Gültekin ve diğ., 2019: 38).

Aile ve Nüfus Planlaması

Devletlerin geleceğe dönük ekonomik, sosyal ve siyasi planlamaları nüfus ile ilişkilidir. Sosyal bilgiler dersi, devletlerin toplumu yönlendirmesi ve denetlemesini mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda nüfusun seyrine yönelik konular yer almaktadır. Toplumu doğrudan ilgilendiren nüfus konusu veya planlaması aileleri de etkilemektedir. Bu bakımdan ailelerin devamını sağlayan ve nüfus artışını devam ettiren doğumlar nüfus planlaması konusunda önemli yer teşkil etmektedir (Şahin, 2016). Aşağıdaki metinlerde çocuk ölümleri, nüfus sayımı ve kadın başına düşen doğum sayısı konularına değinilmiştir.

"Bu gelişmeler çocuk ölümlerinin ve kadın başına düşen doğum sayısının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde XX. yüzyılın sonlarına doğru nüfus artış hızı azalmıştır. Bu değişimle toplam nüfus içerisinde genç nüfusun oranı azalarak yaşlı nüfusun oranı artmıştır" (Gültekin ve diğ., 2019: 108).

"Merhaba ben Nazım, öğretmenimiz önümüzdeki derste nüfus konusunu işleyeceğimizi ve bunun için hazırlık yapmamızı istedi. Nüfus sayımının geçmişte nasıl yapıldığı araştırmak da bana düştü. Akşam babama ödevimden bahsettim. O da gülümseyerek anlatmaya başladı. Çocukluk yıllarında nüfus sayımının hangi gün yapılacağı ve o gün sokağa çıkma yasağının olacağı halka duyurulmuş" (Gültekin ve diğ., 2019: 119).

Aile ve Kültür

Aile ve Türk Kültürü Dünyada farklı birçok kültür bulunmaktadır. Her kültürün aileye bakışı ve tanımlaması değişiklik göstermektedir. Türk kültüründe aile toplumun temeli olarak görülmüş ve aile bireyleri arasında saygı ve sevgiye çok fazla değer atfedilmiştir (Celkan , 1991). Sosyal bilgiler ders kitapları da dönemin koşullarına göre aileye değer atfetmiştir. Bu kitap içerisinde de ailenin önemine geçmiş kültür ile bağlantı kurularak dikkat çekilmiştir. Böylelikle öğrencilere kültürün ve ailenin ilişkili olduğu anlatılmıştır. Bu anlatımlar toplumdaki aileyi veya aile yapısını korumaya yönelik olarak değerlendirilebilir. Gelecek nesillerin yetiştiği yer olarak görülen aileler Türklerin yaşadıkları coğrafyayı gezen seyyahların da dikkatini çekmiştir. Türk kültüründe ailenin nasıl görüldüğü ve seyyahların nasıl izlenimler edindiği kitap içinde geçen aşağıdaki cümlelerde aktarılmıştır.

"Türk kültüründe **aile** toplumun temelidir. Osmanlı toplumunda da **aileye** verilen değer sonucunda kadın çok saygın bir yere sahiptir. Türk **aile** yapısı, Osmanlı topraklarında dolaşan seyyahların dikkatini çekmiştir. Osmanlı **aile** yapısının çok sağlam olduğunu yazan seyyahlar yaşlılar ve çocuklar arasında yaşanan sevgi ve şefkati özellikle vurgulamışlardır"
(Gültekin ve diğ., 2019: 85).

Aile ve Medeniyet

Yeryüzünde, insanın var olduğu günden bugüne farklı medeniyetler ortaya çıkmıştır. Her medeniyet inanç, kültür ve coğrafi konum itibari ile kendine has özellikler barındırmıştır. Bu özellikler medeniyetlerin etkileşimi ve eserlerin mirası ile gelecek nesillere aktarılmıştır. Gelecek nesillere miras bırakan yapılar aileler olmuştur. Kitap içerisinde ailenin ve medeniyetin kesişim noktasını ifade etmeye çalışan anlatım bulunmaktadır.

"Mezopotamya'da öğrenciler kil tabletlere yazılı metinlerden faydalanıyorlardı. Ayrıca varlıklı **ailelerin** evinde kil tabletlerden oluşan önemli ticari belgelerini sakladıkları özel bölümler vardı" (Gültekin ve diğ., 2019: 128).

Aile ve Evlilik

Ailelerin ortaya çıkmasında ve ailelerin diğer ailelerle etkileşimde bulunmasına etken unsur evliliklerdir. Evliliklerin gerçekleşmesine engel teşkil eden bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar arasında fiziksel uzaklık gelmektedir. Evlenilemeyen ve hasret çekilen durumlarda üzüntüler yaşanmaktadır. Bu üzüntüler farklı şekillerde dile getirilmektedir. Kültüre özgü ağıtlar, maniler ve şiirler ardı ardına ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki metinde kavuşamama durumu dile getirilmiştir.

"Tez gel ağam ömrüm geçiyor, Tez gel ağam eğlenmeyesin, Ecel şerbetini yârin içiyor, İlde güzel çoktur evlenmeyesin" (Gültekin ve diğ., 2019: 112).

Aile ve Kadının Konumu

Aile ve Devlet Yönetiminde Kadının Rolü

Geçmişte yaşamış birçok devlet içerisinde kadınların yönetimde etkin olduğu bilinmektedir. Kadınlar, devleti yöneten aileye mensubiyeti nedeniyle söz sahibi olmuştur. Dini ve kültürel anlayış kadınların devlet yönetimindeki rolüne olumlu veya olumsuz etkide bulunmuştur. Sosyal bilgiler dersinin çağa uygun vatandaş yetiştirme gayesi kapsamında kadınlar önemli yer tutmaktadır. Kadınların geçmişteki devletler veya yönetimler içerisinde edindiği görevler bireylere örnek olarak aktarılmıştır. Bu şekilde kadınlara yönelik olumlu algının gelişmesine katkı sunulmuştur. Kitap içerisinde geçen aşağıdaki ifadeler kadınların devlet yönetimindeki rolüne örnek teşkil etmektedir.

"Ünlü Seyyah İbn-i Batuta'nın, İznik'i ziyareti sırasında şehrin yöneticisi olarak Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun'dan bahsetmesi de kadınların o dönemdeki konumu hakkında bize bilgi verir" (Gültekin ve diğ., 2019: 54).

"Kurultayın devletin siyasi, askeri, ve ekonomik konuları ile ilgili görüşmeler yapılır, kararlar alınır. Kurultaya hakanın eşi de katılır" (Gültekin ve diğ., 2019:199).

Aile ve Kadının Sosyal Hayatta Etkisi

Kadınların devlet yönetiminde etkin rol oynaması konusu önceki öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitaplarında anlatılmıştır. Ancak kadınların sosyal hayattaki rollerine ve sosyal hayata etkisine yönelik anlatımlar bulunmamaktadır (Aydınlı-Aras ve Aras, 2020). Bu çalışma içerisinde kadınların sosyal hayattaki etkisine de değinilmiştir. Ailenin üyesi olan, kurulmasını sağlayan ve sosyal hayatta önemli vazifeler üstlenen kadınların etki durumu oldukça fazladır. Gün geçtikçe sosyal hayatta daha aktif ve görünür hale gelen kadınlar sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde de yer bulmuştur. Bu kitap içerisinde kadınların sosyal hayattaki konumu geçmişte yaşanmış tarihi şahsiyetlerin hayat hikayeleriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu durum aşağıdaki metinde aktarılmıştır.

"Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. Kendisine Kadın Ana, Kadıncık Ana diye de hitap edilen Fatma Hatun sosyal hayatta kocası Ahi Evran kadar etkili bir kadındır. Fatma Bacı dünyada ilk örneklerden biri olan ve kadınlardan oluşan bir sivil toplum örgütü kurmuştur" (Gültekin ve diğ., 2019: 53).

Aile ve Ekonomi

Aile ve Sosyal Yardım

Birlikte yaşamaya mecbur olan insanlar gereken durumlarda birbirlerine yardım ederler. Bu yardım kimi

zaman bir şahıs kimi zaman ise bir kurum vasıtasıyla gerçekleşir. Türkiye'nin sosyal yardım konusundaki lider kurumu Kızılay, yardıma muhtaç kişilere önemli katkılar sağlamaktadır. Kızılay'ın sağladığı katkılar tüm kesimler tarafından takdirle karşılanmaktadır. Kızılay, doğal afet ve olağanüstü durumlarda yardımlarını daha fazla ve daha hissedilir şekilde gerçekleştirmektedir. Sosyal bilgiler dersi toplumu işlemektedir. Toplum içerisinde yaşayan bireylerin yaşadıkları durumlar konuları arasında bulunmaktadır. Kitap içerisinde Kızılay'ın yardıma ihtiyacı olan ailelere ve diğer kimselere katkı sağladığı konusu anlatılmıştır.

"Aynı zamanda **ailelerin** çadırlara yerleşmeye başladığını ifade ederek bugünden itibaren Halepçe ilçesindeki kız öğrenci yurdunda kurulan mutfakta yaklaşık 2 bin 500 kişinin yemek ihtiyacını Türk Kızılayı olarak karşılayacaklarını dile getirdi" (Gültekin ve diğ., 2019: 172).

Aile ve Girişimcilik

Günümüzde revaçta olan kelimelerin başında girişimcilik gelmektedir. Özellikle genç kuşaklar girişimci olması konusunda teşvik edilmektedir. Bu teşvik ulusal ve yerel kurumların organizasyonları sayesinde somutlaşmaktadır. Bunun yanı sıra girişimcilik bilinci oluşturmak için eğitim kurumları da etkin rol oynamaya çalışmaktadır. Tüm bu teşvik unsurları ve faktörlerin dışında bireyin yetiştiği ailelerin de önemli etkisi bulunmaktadır. Aileler, çocuklarının girişimci olmasını desteklemeli ve bu yönde adımlar atmalıdır. Girişimci bir bireyin hem aileye hem de topluma fayda sağlayacağı kitap içerisinde geçen aşağıdaki ifadelerde yer bulmuştur.

"OSMEK giyim kursu kendine ve **ailesine** kıyafet dikmek ya da küçük bir atölye açarak iş sahibi olmak isteyenlerin vazgeçilmezi oldu" (Gültekin ve diğ., 2019:178).

Aile ve Meslek Seçimi

Yaşamımızda almamız gereken önemli kararlar bulunmaktadır. Bu kararların başında hayatımızın büyük bir bölümünü etkileme potansiyeli olan meslek seçimi gelir. Meslek seçimi başta aileler olmak üzere birçok unsurun etkisi yoluyla ve ekonomik kaygılarla tercih edilir. Kişinin seçmek istediği mesleği kendisinin mi yoksa ailesi ve çevresindekilerin isteğiyle mi seçmesi gerektiği ikilemi devamlı olarak yaşanır. Toplumsal yapının, vatandaş portresinin ve mesleklerin değişimi meslek seçimini devamlı olarak güncellemekte ve gündemde tutmaktadır. Toplumun huzuru ve refahı bakımında bireylerin doğru şekilde yönlendirilmesi, ihtiyacı karşılaması ve nitelikli meslek seçimleri elzemdir. Sosyal bilgiler dersinin ideal vatandaş yetiştirme hedefi ve toplumsal yapıya dokunma isteği meslek seçimi konusunun işlenmesini gerektirmiştir. Meslek seçimi konusu aileler ile birlikte ele alınmış ve ailelerin etkisinden de bahsedilmiştir. Çok defa yaşanan meslek seçimi konusundaki ikilem aşağıdaki cümlelerde aktarılmıştır.

"**Ailem** ve çevremdeki kişilerin istedikleri mesleği seçmeli miyim?" (Gültekin ve diğ., 2019:193).

"Bazen rol model olarak görülen yan komşunun ya da anne ve babanın mesleği bile bu yanıtı etkiler" (Gültekin ve diğ., 2019:180).

Aile ve İletişim

Toplumun içinde ve toplumsal kurumlarla ilişki içinde yaşayan insanlar devamlı olarak iletişim halindedirler. İnsanların karşılıklı ya da tek taraflı kurmuş oldukları iletişim sosyal hayata devam etmelerini mümkün kılar. Günümüz toplumunda artan insan nüfusu ve sosyal yaşama özgü kurumların çoğalması iletişimi daha da önemli hale getirmiştir. İletişimin doğru şekilde gerçekleşmesi önceki öğrenme ve tecrübelerle dayanmaktadır. Doğru iletişimi öğrenmenin ilk adresi ailelerdir. Ailelerin kendi üyeleri arasında ve diğer aileler ile iletişim şekilleri gelecek kuşakların iletişim kalitelerini belirleme potansiyeline sahiptir. Sosyal bilgiler ders kitapları dönemin koşullarına göre içeriğini güncellemektedir. İletişim konusunun günümüz koşullarında çok önemli bir noktaya gelmesi bu konunun kitap içerisinde edildiği yerin artmasına neden olmuştur. İletişim, durumu aile bakımından da önemlidir. Aile içindeki iletişim toplumu etkilemektedir. Bu bakımdan ailede örnek olan ve topluma yansıyan

iletişim kurma biçimleri oldukça önemlidir. Kitap içerisinde ailenin iletişime yönelik rolüne ve önemine dikkat çekilmektedir. Aile ve iletişim ilişkisi aşağıdaki ifadelerde anlatılmıştır.

“**Aile** bireylerinizle benzer bir durumla karşılaşmış olsaydınız nasıl davranırdınız?” (Gültekin ve diğ., 2019:15).

“Kelebek etkisi meydana getirebilmek için atmamız gereken ilk adım **ailemizle** ve çevremizle olan iletişimimizi artırmak olmalıdır” (Gültekin ve diğ., 2019:18).

“Bu haftalık uygulama sonrası **aileniz** ve çevrenizle olan iletişiminizi gözden geçiriniz” (Gültekin ve diğ., 2019:23).

“Günümüzde artık hemen hemen her **aile** bireyinde akıllı telefon ve Genel Ağ var. Bireyler arasındaki iletişim akıllı telefon ve Genel Ağ kullanımının artmasıyla değişime uğramıştır.Önceleri **aile** büyüklerine bayram ziyaretleri yapılırken; şimdi birçok akrabama bir bayram mesajı yazmakla yetiniyoruz” (Gültekin ve diğ., 2019:28).

“Bugün okuldan geldikten sonra derslerde öğrendiklerimi tekrar ettim. Bulduğum ilk fırsatta resim yapmaya başladım. İşte tam bu sırada kardeşim yanıma geldi: -Canım çok sıkılıyor, top oynamaya çıkalım mı, dedi. Ben ise onu duymazlıktan geldim. O, canının sıkıldığını söylerken yüzüne bile bakmadım.” (Gültekin ve diğ., 2019:15).

“İki kardeş arasındaki iletişimi etkileyen tutum ve davranışları olumlu ve olumsuz olarak gruplandırınız” (Gültekin ve diğ., 2019: 15).

“Örneğin eşine kızan bir bayan acı biber oyası örter. Kayınvalidesine iyi bir mesaj iletmek isteyen yeni gelin, çayır çimen oyası işlenmiş yemeni hediye eder. Aramız çayırklar gibi püfür püfür, çimenler gibi iç açıcı olsun diye...” (Gültekin ve diğ., 2019:22).

Yukarıdaki ifadelere benzer şekilde aile ve iletişim konusunun işlendiği kısımlar kitap içerisinde 4 yerde daha anlatılmıştır (Gültekin ve diğ., 2019: 20, 30, 39, 211).

Görsel 2. Aile İçi İletişim Örnekleri
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 13

Görsel 3. Aile İçi İletişim Örnekleri
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019:13

Görsel 4. Olumsuz İletişim Biçimi
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 15

Görsel 5. Olumlu İletişim Biçimi
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 15

Görsel 6. : Günümüzde teknoloji etkileşimli
aile içi iletişim örneği
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 30

Görsel 7. Aile içinde fiziksel temaslı iletişim
örneği
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 119

Kitapta iletişim konusunun daha iyi anlaşılması için görseller de kullanılmıştır. Bu görsellerde aile içerisinde anne- baba, çocuk ve kardeşler arasındaki iletişim durumları ifade edilmek istenmiştir (Görsel 2-3-4-5-6-7). Görsellerde, iletişimin olumlu ve olumsuz örnekleri sunulmuştur. Görsellerdeki kişilerin beden dilleri sözsüz iletişimin daha kolay anlaşılabilmesi için yarar sağlamaktadır.

Aile ve Medya

Teknolojik gelişmelerin giderek artması aile hayatımızı da etkilemiştir. Özellikle medya yoluyla hayatımıza giren televizyon yayınları günlük rutinlerimizin vazgeçilmezi olmuştur. Her yaşta ferdin devamlı olarak seyrettiği televizyon yayınları içerisinde olumlu ve olumsuz unsurlar barındırmaktadır. Olumlu unsurların desteklenip, olumsuz unsurların ise azaltılmasına yönelik faaliyetler yapılmalıdır. Bu noktada devlet idarecilerine, eğitim uzmanlarına, medyadan sorumlu kuruluşlara, çocuklardan mesul ebeveynlere önemli görevler düşmektedir. Sosyal bilgiler dersi toplumun ilgili olduğu konuları ders kitapları aracılığıyla irdelemektedir. Bu kitap içerisinde toplumu ve toplumun parçası olan aileyi doğrudan etkileyen medya konusuna dikkat çekilmiştir. Bireyler ve ailelere medyanın sakıncalı tarafları ve doğru kullanma yöntemleri aktarılmıştır. Kitap içerisinde geçen metinlerde aile ve medya ilişkisini anlatan ifadeler aşağıdaki gibidir.

“RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), radyo, televizyon ve Genel Ağ faaliyetlerini düzenlemek ve denetlenmekle görevlendirilmiştir. Bu kurum akıllı işaretler gibi projeler geliştirerek başta çocuklar olmak üzere **aileleri** bilinçlendirmeye çalışmaktadır” (Gültekin ve diğ., 2019:27).

“Medya yayınları çocukların gelişimine ve **aile** yaşamına zarar verecek olursa medya yayınına sansür (yayın yasağı) getirilebilir” (Gültekin ve diğ., 2019: 35).

“Akşam **ailesiyle** televizyon izleyen Eren, izlediği programda olumsuz örnek oluşturabilecek bazı sahnelerin olduğunu görmüş ve bu durumdan rahatsız olmuştur” (Gültekin ve diğ., 2019: 39).

Gelişen teknoloji, insanlar arası ilişkileri ve iletişim durumunu etkilemiştir. Teknolojinin insanlara en çok tesir eden araçlarının başında medya içerikleri gelmektedir. Medya içerikleri günümüzdeki bilinen adlarıyla geleneksel ve sosyal medya olarak hayatlarımızın vazgeçilmez unsurları olmuştur. Günümüz dünyasında aileler en çok televizyon izlemek için bir araya gelmektedir. Bir arada olunamayan zamanlarda ise cep telefonlarıyla meşgul olmaktadır. Aile büyüklerinin ve tanıdıkların ziyaret edildiği bayramlarda dahi kutlamalar yüz yüze değil cep telefonları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kitap içerisinde geçen aşağıdaki görsellerde aile ve medya ilişkisi anlatılmıştır (Görsel 8-9-10-11).

Görsel 8. Aile içi iletişim aracı olarak medya
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 25

Görsel 9. Aile ve Medya
Kaynak. Gültekin ve diğ. 2019: 35

Görsel 10. Olumlu aile içi iletişim
Kaynak. Gültekin ve diğ.,2019: 28

Görsel 11. Aile, Teknoloji ve Medya
Kaynak. Gültekin ve diğ.,2019: 28

Aile ve Göç

Bazı durumlarda senelerce yaşanılan yeri, çevreyi ve bölgeyi geride bırakmak zaruri olur. Bu zaruriyet başka bir yere göçü gerektirir. Göç, sadece fiziksel yer değişimiyle açıklanamayan geçmiş yaşantıların unutulmamasıyla zihinsel değişimi de beraberinde getiren bir olgudur. Sosyal bilgiler ders kitapları da toplumu etkileyen ve toplumsal değişime neden olan göç konusunu anlatmıştır. Bu kitapta ailelerin göç yolculukları ve göç edilen yerler, etkinlik soruları yoluyla öğrenilmeye çalışılmıştır. Böylelikle farklı göç hikâyeleri ortaya çıkarılmış olacaktır. Kitap içerisinde ailelerin göç yolculuklarını ve güzergâhlarını öğrenmeye yönelik aşağıdaki ifadeler kullanılmıştır.

“**Aile** büyüklerinizden bugün yaşadığınız şehre nereden ve hangi sebeple geldiğinizi öğrenerek verilen boşluğa yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız. Arda’nın**ailesi** Giresun’a

findık toplamaya gitmiştir. Hüseyin, ülkesindeki karışıklıklar nedeniyle **ailesiyle** başka ülkeye gitmiştir”(Gültekin ve diğ., 2019: 116).

“Ben Fadime, babamın tedavi görmesi amacıyla yaşadığımız köyden şehre taşınmak zorunda kaldık” (Gültekin ve diğ., 2019: 115).

“Ben Onur, babam öğretmen. Babam başka bir şehirdeki okulda çalışmak istediği için yaşadığımız şehirden ayrıldık” (Gültekin ve diğ., 2019: 115).

“Babamın iş değişikliği nedeniyle Ankara’ya doğru yola çıkmıştık. Yol boyunca arabanın arka koltuğunda camdan dışarıyı izledim. İzlerken de düşündüm. İzmir’e gelişimizi, yerleşmemizi... Önce çok üzüldüm. Yaşadığım şehirden okulumu, arkadaşlarımı, öğretmenimi bırakıp gitmek çok zor geldi. Ama annem istediğimiz zaman arkadaşlarımı ve öğretmenimi ziyarete gidebileceğimi söyleyince çok sevindim. Okulumu ve arkadaşlarımı çok sevmiştim. Hafta sonu yurt dışındaki akrabalarımızın ziyaretimize geleceğini öğrenince çok sevindim” (Gültekin ve diğ., 2019: 118).

Yukarıdaki ifadelerle benzer şekilde aile ve göç konusunun işlendiği kısımlar kitapta ana metin içerisinde 3 yerde daha anlatılmıştır (Gültekin ve diğ., 2019: 116, 123).

Aile ve Doğal Afet

Türkiye’de ve Dünya’da birçok doğal afet meydana gelmektedir. Türkiye’de doğal afet denilince akla ilk olarak deprem gelir. Deprem fiziksel kaybının yanında can kayıplarıyla beraber geride kalanlar için zihinsel hasarlar da oluşturmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitapları güncel olayları ve toplumsal olayları konuları arasına eklemektedir. Yakın geçmişte meydana gelen Van Depremi zihinler de önemli yer tutmuştur. Depremi yaşayan ve gören kişiler, tecrübelerini farklı mecralarda dile getirmişlerdir. Kitap içerisinde, depremde ailenin kaybedilmesine yönelik ifade yer almıştır.

“Ben Yunus, 2014’de Van Depremi’ni **ailemle** yaşadım” (Gültekin ve diğ., 2019: 114).

Aile ve Aile Tipleri

Sosyal bilgiler dersi, bireyleri etkileme ve toplumu şekillendirme hedefleri doğrultusunda konular belirlemektedir. Aile, konuların kesişim noktası olarak dikkat çekmektedir. Aileye bakış ve aileye yönelik tutum ve politikalar ders kitapları aracılığıyla benimsetilmektedir. Bu bakımdan dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik koşulları önemli yer tutmaktadır. Ailenin yapısı, çekirdek veya geniş aileler olarak tasarlanması politikaların yansımasıdır. Sosyal bilgiler ders kitapları aracılığıyla aileleri farklı kılan aile tipleri aktarılmıştır. Aile tiplerinin en yaygın olanları ve en çok bilinenleri çekirdek ve geniş aileler olarak ifade edilmiştir ve kitap içerisinde de aile tiplerine değinilmiştir.

“Geniş **aileler** yaygındır.Çekirdek**aile** yaygınlaşmıştır” (Gültekin ve diğ., 2019: 165).

Aile ve Tarihi Şahsiyetler

Geçmişte yaşamış ve gelecek kuşaklara tesir etmiş tarihi şahsiyetler bulunmaktadır. Tarihi şahsiyetlerin gelecek kuşaklara etki etmesinin ve büyük atılımlar yapmasının aile yaşantısıyla ilişkisi bulunmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin ideal vatandaş portresinde bireylere tarihten ilham almaları gerektiği anlatılmıştır. Kitaptaki metinler içerisinde tarihi şahsiyetlerin aileleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

“Asıl adı Mustafa’dır. “Kâtip Çelebi” ve “Hacı Halife” de denir. Osmanlı sarayında görevli olan babasının yanında iyi bir eğitim almış ve devlet hizmetine girmiştir” (Gültekin ve diğ., 2019: 136).

"İbn Haldun babası devrin büyük hocalarındandır. Babasının teşvikiyle küçük yaşlarda eğitime başlamıştır" (Gültekin ve diğ., 2019: 139).

Yukarıdaki ifadelerle benzer şekilde aile ve tarihi şahsiyetler konusunun işlendiği kısımlar kitapta ana metin içerisinde 2 yerde daha anlatılmıştır (Gültekin ve diğ., 2019: 147).

Sonuç ve Tartışma

Gültekin ve diğ. (2019) 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nda aile kavramı ve konusuna ilişkin ortaya çıkan bulgulara yönelik sonuçlar ele alınmıştır. Kitapda medya ve güncel konular ağırlıktadır. Hem vatandaşlık hem de güncel konular içerisinde aile kelimesi ve konuları yer almıştır. Bu kısımlar çalışmanın bulgular bölümünde tema kodlarına ayrılarak başlıklar halinde aktarılmıştır. Kitap içerisinde yer alan ve bulgulara aktarılan aile kelimesi ve konularına yönelik tema kodları;

"Aile ve Yönetim İlişkileri",

"Aile ve Politikalar",

"Aile ve Kültür",

"Aile ve Kadının Konumu",

"Aile ve Ekonomi",

"Aile ve İletişim",

"Aile ve Göç",

"Aile ve Doğal Afet",

"Aile ve Aile Tipleri"

"Aile ve Tarihi Şahsiyetler" dir.

Tema kod başlıklarına bakıldığında iletişim konuları içerisinde aile kelimesi ve konularının en fazla aile içi iletişim bağlamında ele alındığı tespit edilmiştir. İletişim konularının tasviri görseller aracılığıyla da aktarılmıştır. Teknolojinin, eğitimin ve sosyal çevrenin iletişim ve aile içi iletişime etki ettiğine vurgu yapılmıştır. Medya konusu da kitap içerisinde sıklıkla aile ile ilişkilendirilmiştir. Medyanın artan etkisi ve ailenin yaşamını meşgul etmesi hem metin içerisinde hem de görseller de yer bulmuştur. Kitap içerisinde güncel konulara da yer verilmiştir. Güncel konular içerisinde kitlesel olaylar, politikalar ve ekonomiye yönelik anlatımların olduğu görülmüştür. Güncel olaylar, aileyle ilişkilendirilmiştir.

Kitap içerisinde iletişim, medya ve güncel konular dışında aile teması az da olsa tarih ve coğrafya konularının yoğun olduğu öğrenme alanları içerisinde de yer almıştır. Tarih konuları içerisinde yönetim ilişkileri, politikalar ve kültür anlatımları ön plana çıkarılmıştır. Coğrafya konuları içerisinde ise göç ve doğal afet anlatımlarının aileyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Kitaptaki konularda kadının konumuna ve sosyal hayata etkisine yönelik anlatımlar da bulunmaktadır. Kadınlar, tarih konuları içerisinde devlet yönetiminde etkin ve sosyal hayatta görünür olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Kadına yönelik anlatımların aileyle ilişkilendirildiği ve daha akılda kalıcı olması bakımından görsellerin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Her dersin belirli hedefleri bulunmaktadır. Bu hedefler, derslerin kitap içeriklerine etki etmektedir. Sosyal bilgiler dersinin hedeflerinin başında ülkenin ihtiyacı olan vatandaşlar yetiştirmek gelmektedir. Bu ihtiyaca binaen sosyal bilgiler ders kitapları oluşturulmalıdır. Öğretim programları bu minvalde düzenlenmelidir. Öğretim programlarının yanlış yönlendirmeleri ve gereksiz bilgi sunmaları sonucu hatalı veya eksik ders kitapları ortaya çıkabilmektedir. Hatalı veya eksik ders kitaplarıyla hareket eden öğretmenler dersi alan bireylerin hedeflenen ideallerden uzak kalmasına ve yanlış bilgilere vakıf olmasına sebep olabilmektedir. Can (2019), yapmış olduğu çalışmada 2018 yılında uygulanmaya başlayan sosyal bilgiler öğretim programıyla 2005 sosyal bilgiler öğretim programı arasında farklılıklar görmüştür. Bu farklılıklardan ön planda olanı 2018 öğretim programının hem kazanımlar hem de içerik bakımından sadeleştirildiği olmuştur. Bu bakımdan 2018 öğretim programına göre hazırlanan Gültekin ve diğ. (2019) 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının verilmek istenen bilgiyi doğrudan aktarmaya çalıştığı söylenebilir.

2019 basım 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içerisinde sosyal bilgilerin hedefleri doğrultusunda aile, iletişim, medya, vatandaşlık bilgileri, ekonomi vb. konuların aktarıldığı görülmüştür. Bu konuların günün şartlarıyla örtüştüğü ve ihtiyaca yönelik olduğu düşünülebilir. Ayrıca kitap içerisinde pek çok yerde ailenin önemine dikkat çekilmesi niceliksel açıdan da olumlu olarak bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Öneriler

Daha önce yayınlanmış olan ders kitapları ile kıyaslandığında (Aydınlı Aras ve Aras, 2020) genel olarak olumlu bulunan Gültekin ve diğ. (2019) 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında eksik görülen noktalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda yeni hazırlanacak olan program ve ders kitaplarına yönelik öneriler sıralanmıştır:

2006 yılından itibaren Türkiye'deki nüfusun yaşlanmasını önlemek için 3 çocuk politikası uygulanmaktadır. Bu politika topluma benimsetilmek istenmektedir. Nüfusun yaşlanmasının önüne geçmek için ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmasını destekleyen bu politika ders kitabı içerisinde aileyle birlikte işlenmemiştir. Bu politikanın hayata geçirilebilmesi bakımından en önemli yapı ailelerdir. Sosyal bilgiler dersi topluma benimsetilmek istenen bu politikayı ders kitabı içerisinde metinler ve görseller aracılığıyla aktarmalıdır.

Sosyal bilgiler dersinin genel amacı ülkenin ihtiyacı olan ideal vatandaşlar yetiştirmektedir. İdeal vatandaşların yetiştirilmesi haklar ve sorumlulukların öğretilmesi ve hayata geçirilmesiyle mümkün olmaktadır. Ailelerin ve eğitim kurumlarının bu konudaki rolü büyüktür. 2005 öğretim programına göre hazırlanan 2015 basım 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında haklar ve sorumluluklar konusu aileyle birlikte işlenmiştir (MEB Komisyon, 2015). Ancak bu kitap içerisinde haklar ve sorumlulukların aileyle birlikte ele alınmadığı görülmüştür. Toplum ve ailelerin huzurunu sağlaması bakımından haklar ve sorumluluklar konusunun 2015 basım 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında olduğu gibi aileyle birlikte yer alması olumlu olacaktır.

Toplum içinde farklı inançlara mensup birçok birey yaşamaktadır. Bireylerin inançlarını öğrenmesi ve özgürce yaşaması insan haklarının gereğidir. Türkiye gibi farklı etnisite ve dinlere ev sahipliği yapan ülkelerin birarada yaşayan vatandaşlarını hoşgörü ve ön yargısız olmaya sevk etmesi gerekmektedir. Bu davranış tarzlarının ilk öğrenildiği yer ailelerdir. Aileler çocuklarına farklı inançlara karşı hoşgörülü olmayı öğretmelidir. Sosyal bilgiler dersi bireyi ve toplumu konu almaktadır. İnanç konusu hem toplumu hem de bireyleri yakından ilgilendirmektedir. 2018 öğretim programı içerisinde ve bu programa göre hazırlanan ders kitabı içerisinde inanç konusu bulunmamaktadır. İnanç konusunun bundan sonraki program ve sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde yer alması önerilmektedir. Kitaplar içerisinde öğrencilerin inançları öğrenmesi ve hoşgörü sahibi olabilmesi için aileleriyle birlikte uygulayacağı ödev, proje ve etkinlikler verilebilir.

Bireyleri ve içinde yaşadığı toplumu doğrudan etkileyen doğal afet ve benzeri durumlar yaşanmaktadır. Bu durumlardan aileler, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Kitap içerisinde ülkenin gündemini devamlı olarak meşgul eden doğal afet ve benzeri durumların aileyle birlikte ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bundan sonraki sosyal bilgiler ders kitapları için örnek olay yöntemi kullanılarak yaşanan durumlar ve etkilenen ailelerin sosyolojik ve psikolojik yönlerden daha fazla irdelenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akkaya, M. (2007). *Öğretmenlerin Ve Velilerin Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Aile Katılımı Çalışmalarına İlişkin Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akman, Ö., & Bastık, U. (2016). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İhtilaflı Konular İçerisinde Yer Alan 'Aile' Kavramının İncelenmesi: Bir İçerik Analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 6, Sayı 2*, 247-263.
- Akşit, N., & Asal, T. (1973). *Ortaokul 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. İstanbul: Bozkurt.
- Aydınlı Aras, S., & Aras, N. F. (2020, Haziran 15). Bitirme Projesi. *Program Değişikliklerinin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Aileye Bakışa Etkisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barr, R. D., Barth, J. L., & Shermis, S. S. (1977). *Redefining the social studies* (Bulletin 51). Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Editör, Aydın, H., *Eğitim Yayınları*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Can, B. (2019). *2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Celkan, H. Y. (1991). Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile . *Aile ve Toplum* , 1-4.
- Çoban, O., & Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Öğrenme Alanı, Kazanım, Kavram, Değer ve Beceri Boyutları Açısından Karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505.
- Doğan Çeken, Y. (2006). *Küreselleşme ve Türkiye'de Eğitim Politikaları: Yeni İlköğretim Müfredatı Sosyal Bilgiler Programı Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, F., & Şahin, T. (2012). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri • Educational Sciences: Theory & Practice – 12 (2) [Ek Özel Sayı/Supplementary Special Issue]*, 1535-1558 .
- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P., & Aygün, S. (2019). *Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

- Gündoğdu, Y. B. (2017). Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 387-394.
- Güneş, B. (2019). *2000 Yılı Sonrasında Yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyolojik Analizi. (Yüksek Lisans Tezi)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hertzberg, H. W. (1981). *Social Studies Reform 1880-1980. A Project SPAN Report Social Science Education Consortium*. Colorado: Inc. Boulder.
- Hooper, J. H., & Smith, B. A. (1993). Children's U.S. History Textbooks, 1787-1865. *Social Education* 57, no. 1, 14-18.
- İbrahimoğlu, Z. (2018). Eğitimin Önemli Bileşenlerinden Biri Olarak Aile: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ailelerden Beklentileri. 5. *Yıldız Uluslar arası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 458-470). İstanbul: Türkiye.
- Jones, T. J. (1906). *The Social Studies in the Hampton Curriculum*. Hampton: Hampton Institute Press.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel AraştırmaYöntemi*, 26. Basım . Ankara: Nobel Akademi.
- MEB Komisyon. (2015). *Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mızrak, A. (2010). *1980-2009 Yılları Arası Hükümetlerin Eğitim Politikaları ve Bu Politikaların İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıması. (Yüksek Lisans Tezi)*. Adana: Çukurova Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks- London - New Delhi: SAGE.
- Neuendorf, K. A. (2017). *The Content Analysis Guidebook*. London: SAGE.
- Özpolat, A. (2010). Ailede demokratik sosyalleşme. *Aile ve Toplum*, 9-24.
- Smith, B. A., Palmer, J. J., & Corre, S. T. (1995). Social Studies and the Birth of NCSS. *Social Education*, 393-98.
- Smith, B. A., & James, W. V. (1991). Samuel Griswold Goodrich a.k.a. Peter Parley Early American Geographer. *Journal of Geography*, 271-76.
- Şahin, C. (2016). Türkiye Nüfusu. M. Hayır-Kanat içinde, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği* (s. 220-248). Ankara: Nobel Akademi.
- Şimşek, U., Küçük, B., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri. *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4*, 2810-2823.
- Tay, B., & Yıldırım, K. (Summer 2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Amaçlanan Değerlere İlişkin Veli Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice 9 (3)*, 1499-1542.
- Tonga, D. (2019). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı: Benzerlikler ve Farklılıklar. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 83-100.
- Ulutaş, A. (2007). *Osmanlı İmparatorluğunda Hilafet ve Saltanat Müesseselerinin Hukuki Mahiyeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wesley, E. B. (1937). *Teaching the Social Studies: Theory and Practice*. New York: D.C.: Heath and Co.
- Yapıcı, Ş. (2010). Türk Toplumunda Aile ve Eğitim. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall*, 1544-1570.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri (8th ed.)*. Ankara: SeckinYayinevi.

EFFECT OF CHANGE IN SOCIAL STUDIES CURRICULUM PROGRAMS ON FAMILY VIEW IN TEXTBOOKS

Necip Fazıl ARAS
Meryem HAYIR-KANAT

ABSTRACT

Social Studies course aims to create a common culture in schools in order to raise the ideal citizens needed by the society. The content of the textbooks prepared in line with the goals of raising awareness, empowerment, and inclusion of citizens is also important in this regard. The content of the textbooks varies according to the curriculum. In this study, the 7th grade social studies textbook prepared by Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, (2019 according to the 2018 curriculum was examined in terms of recruiting the family and compared with the 1973, 2000 and 7th edition social studies textbooks prepared according to the previous social studies curricula. The textbooks examined were subjected to document analysis using qualitative research method. In general, it was revealed that the 2019 edition social studies textbook is different from the 1973, 2000 and 2015 edition social studies textbooks in terms of addressing the family. In the 2019 edition 7th grade social studies textbook, it was determined that the subjects that are more compatible with the logic of social studies such as citizenship information, current issues, communication, media and economy are dominant and that the family is included more in the known sense. In this respect, it can be said that the social studies course of the 2019 edition 7th grade social studies textbook concur with the ideal citizen raising logic. It is seen that the curriculum, education policies and the perception of the family have a positive effect on the textbook. Despite their positive aspects, the subject of the family was not sufficiently included in the transfer of subjects such as natural disasters and population in the textbook.

Keywords:Turkey, Educational Programs, Social Studies, 7th Grade Social Studies Textbook, Family, Content Exchange